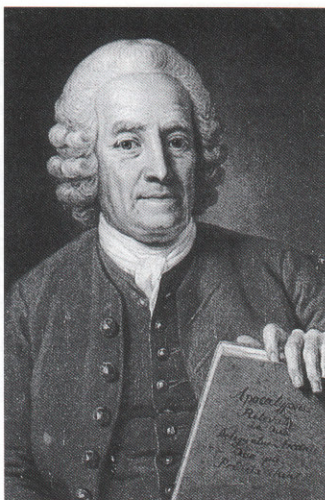

Nordens Buddha

Emanuel Swedenborg (1688-1771)

«Fra 1688 til 1745 var baron Emanuel de Swedenborg en mann med bred kunnskap, høyt aktet og elsket for sine dyder og sin imøtekommenhet. Fra 1709 til 1740, mens han var engasjert i ulike oppgaver i Sverige, publiserte han en lang rekke fremragende bøker om mineralogi, fysikk, matematikk og astronomi, som opplyste en hel krets av forskere. (...) I 1740 lukket Swedenborg seg inne i absolutt stillhet, og da han vendte tilbake gav han opp alle former for verdslige interesser og tenkte kun på den åndelige verden. Han mottok de første arrangementer fra Himmelen i 1745. Dette er slik han beskriver sitt kall: En kveld i London, etter at han hadde spist med stor appetitt, spredte det seg en tett røyk i rommet. Da mørket lettet, steg en skapning i menneskeskikkelse fram fra et hjørne og befalte med en voldsom stemme: Ikke spis så mye! Etter dette fulgte han en streng diett. Den følgende natt viste den lysende skapningen seg igjen og sa: Jeg er Guds sendemann, som velger deg slik at du kan forklare menneskeheten betydningen av Ordet for Hans skapelse. Jeg skal diktere for deg det du skal skrive. Denne visjonen varte et lite øyeblikk. Det var ENGELN, sa han, kledd i skarlagensrødt. Denne natten ble øynene til det indre mennesket åpnet, og de kunne se Himmelen, åndenes og helvetes verden, tre ulike sfærer han besøkte og hvor han møtte, i deres menneskelig form, folk han kjente, men som enten hadde vært døde lenge eller bare nylig. Fra dette øyeblikk levde Swedenborg konstant blant åndene og forble på vår jord som Guds sendemann.» (Fra romanen *Séraphita*, 1835).

AV INGILD FLASKERUD OG BRUNO LAENG

Slik beskrev den franske forfatteren Honoré de Balzac (1799-1859) en av den vestlige kulturhistoriens merkeligste personligheter, baron Emanuel Swedenborg. Han var sønn av den kjente biskop og salmediker Jesper Svedberg (1653-1735), og ble født i Stockholm 29. januar 1688. Familien ble adlet av dronning Ulrica Eleonora i 1719, og tok navnet Swedenborg. Da dette skjedde var Emanuel 31 år gammel, og allerede ansatt som *ekstra ordinarie assessor* ved Kungliga Bergskollegium. Samme år ble han medlem av den svenske Riksdagen, en stilling han beholdt også etter at han fikk sine spirituelle opplevelser. I sin egen samtid var Swedenborg en anerkjent forsker og medlem av Det kongelige svenske vitenskapsakademi, sammen med sin slektning Carl von Linné (1707-78) og Anders Celsius (1701-44). Han grunnla og redigerte dessuten Sveriges første vitenskapelige journal, *Daedalus Hyperboreus*. Her omtalte han ofte datidens mest kjente svenske oppfinner, Polhem, som i dag pryder Sveriges femhundrekroner seddel. Swedenborg arbeidet i

flere år som hans assistent og forholdet mellom dem var svært godt. Polhem tilbød Swedenborg å gifte seg med hans eldste datter, Marie, men han likte bedre den yngre søsteren, Emerentia. Hun var imidlertid glad i en annen, og Swedenborg kom aldri til å gifte seg.

Samtidig som Swedenborg holdt offentlige og vel begrunnede taler i den svenske Riksdagen, levde han altså i selskap med engler som ellers var usynlige for andre. Samtiden aksepterte, om enn tvilende, at den jordnære statsmannen var forfatteren bak fortellinger om absurde reiser til andre verdener, om møter med engler og demoner og om visjoner av Gud. Men da den svenske kirken etter hvert tok affære, og flere av hans tilhengere ble anklaget for kjetteri, flyttet Swedenborg til Holland og så til England. Han døde i London 29. mars 1772.

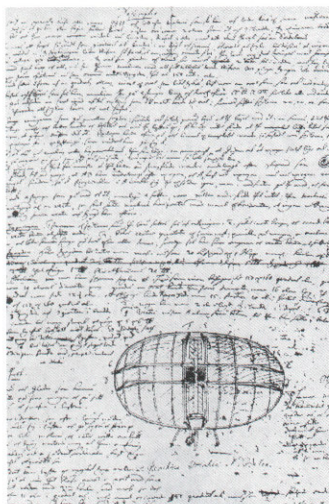
VITENSKAPSMANNEN

Emanuel Swedenborg vokste opp i en tid da det Newtonske synet på mekanisk fysikk fenget hele den vestlige akademis-

Swedenborgs våpenskjold.

ke verden. Dette natursynet fikk mange til å forske på fossiler og søke etter gyldige forklaringer på fenomen som magnetisme, kjemiske reaksjoner og astronomiske legemer. Swedenborg var en ledende figur innen denne vitenskapelige renessansen. Han utviklet en måte å bestemme lengdegradene på, og på bakgrunn av marine fossiler konkluderte han med at Skandinavia på et tidspunkt hadde vært dekket av hav. Han utarbeidet også planer for undervannsbåter og flymaskiner eller glidefly. Disse ble som kjent aldri realisert i hans levetid, men viste seg senere å kunne fungere. Av andre praktiske oppfinnelser finnes en øretrompet, en lufttett ovn, tørrdokker

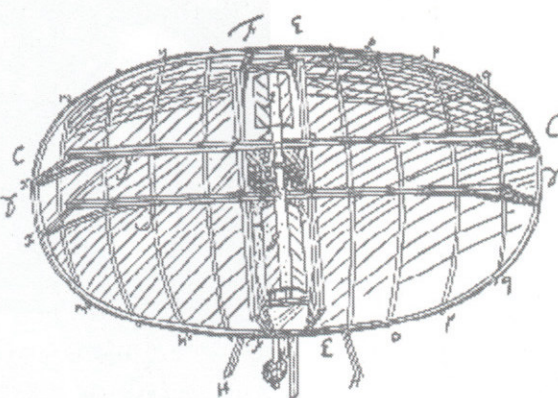

Swedenborgs flymaskin.

og vannpumper. Flere av de mekaniske oppfinnelsene tok han selv i bruk innen gruvedrift, og hans forslag om hvordan man skulle frakte den svenske marinen over land ble brukt under kong Karl XIIIs beleiring av Fredriksten (1718).

Swedenborg kan sammenliknes med renessansegnet Leonardo da Vinci, ikke minst fordi begge laget utkast til fly, ubåter og maskingevær. Men det sterkeste leonardiske trekket ved Swedenborg er hans søken etter detaljerte beskrivelser av naturfenomen. I dette hadde han nok stor nytte av samtidens vitenskapsorienterte tidsånd. Blant hans samtidige finner vi noen av de mest fremragende svenske vitenskapsmenn noen sinne, slike som Linné (som utviklet klassifiseringssystemet i botanikk) og Celsius (som utviklet den eksakte metoden for å måle temperaturen). Swedenborg selv konsentrerte seg mest om mineralogi og kunsten å smelte metaller, noe som dannet basis for den formuen han tjente som gruve-eier.

I Leipzig i 1733-34 publiserte Swedenborg et flerbindsverk kalt *Opera Philosophica et Mineralia*, som fikk rosende omtale i den tyske pressen. Her utviklet

han en atomteori hvor han foreslo at opprinnelsen til solsystemet var den stadige konsolideringen av solpartikler. Han hevdet at det fantes atomer inne i atomene, eller mindre fundamentale partikler av høyere energi (i dag kaller vi disse *kvarker*) som beveger seg mellom atomene i vertikale mønstre. Hvor kompakte de var, var avhengig av hvor hurtig disse indre partiklene beveget seg. De spiralformete bevegelsene ville gi en indre polaritet (beslektet med forestillingen om *virvel* i moderne fysikk) med de bevegelsene han mente kunne forklare metallenes magnetisme. Dette er ikke ulikt dagens ideer om magnetisme.

Swedenborgs unike observasjonsevne strakk seg fra det mikroskopiske til det makroskopiske, et perspektiv som også preget hans tilnærming til nevrofysiologien. Hans søken etter en vitenskapelig anlagt utforskning av spørsmål knyttet til menneskenes bevissthet og sjel, ledet ham til det som i ettertid oppfattes som det mest naturlige sted for den slags forskning, nemlig hjernen. Swedenborg forutsatte en hierarkisk organisering av nervesystemet hvor lillehjernen bidro til andre større enheter i hjernen. I følge et nyere nevrologihistorisk verk inneholder Swedenborgs arbeider flere ideer som foregrep forskningen med mer enn hundre år. Han var den første nevrolog som

forsto hjernebarkens betydning. Samtiden anså hjernebarken for helt betydningsløs. 1600-tallets ideer om at barken er involvert i hukommelsen og viljen (for eksempel frivillige bevegelser) var ikke lenger populære, og det dominerende synet holdt den grå substansen i barken for å være følelsesløs, slik mekanisk og kjemisk stimulering viste.

Men gjennom en møysommelig samling av alle tilgjengelige empiriske fakta, ble Swedenborg i stand til å utvikle en serie revolusjonerende hypoteser. Under sitt andre opphold i Paris i 1739 besøkte han forelesninger ved den nye skolen i kirurgi og disseksjon. Det ser ut til at han utførte flere nevroanatomiske eksperimenter her, selv om han i sitt arbeid for det meste støttet seg til «klassiske» tekster. Spesielt imponert var han over arbeidet til Marcello Malpighi (1628-1694), som var den første som undersøkte menneskets hjernebark under et mikroskop. De mikroskopiske «kuleformene» som Malpighi oppdaget, mente Swedenborg utgjorde uavhengige enheter (som han kalte *cerebellula*, og som på norsk betyr lillehjernene) som var forbundet med hverandre ved hjelp av trådliknende fibre. Vi må kunne si at han her forutså de enheter som i dag kalles nerveceller. Swedenborg foreslo også at sensoriske beskjeder endte i hjernebarken og

ikke i hjertekammeret, slik filosofen Descartes foreslo. Swedenborgs konklusjon var klar: *Eksterne sanseinntrykk beveger seg ikke videre fra barken i hjernen (cerebrale hoemisphære). Dette er klart siden disse er opprinnelsen til nervefibrene.*

Hans første publikasjon om hjernen var *Oeconomia Regni Animalis* (1740), etterfulgt et par år senere av *Regnum Animale*. I disse verkene lanserte han blant annet ideen om at kontrollen av følelser og bevegelser av ulike deler av kroppen er lokalisert i ulike områder i hjernebarken, det som kalles hjernebarkens *somatotopiske organisering*. Hundre år senere var dette blitt standard doktrine, på bakgrunn av elektriske hjernestimulerende eksperimenter utført av Fritsch og Hitzig i 1870. Swedenborg avdekket dessuten kroppsskjemaets opp-ned representasjoner, hvor fotens følelseområde ligger i hjernebarkens ryggdel, ansiktets og hodets områder er lokalisert i den nedre regionen, mens kroppens eller torsoens område ligger mellom disse.

Swedenborgs skrifter om hjernens funksjoner deler skjebne med hans teologiske arbeider, de er stor sett ukjente. De få engelske oversettelsene kom hundre år etter at de var skrevet (som for eksempel *The Brain*, 1882), og ble nærmest ignorert. Det er forøvrig ikke uvanlig at forskningsresultater som er forut for sin tid blir neglisjert. I blant skyldes dette at forskerne ikke selv arbeider aktivt for å publisere i anerkjente journaler. I Swedenborgs tilfelle kan det tenkes at hans åndelige krise tvang ham til å oppgi forsøket på akademisk anerkjennelse. Han etterlot seg derfor mange uferdige og upubliserte manuskripter, slik for øvrig også Leonardo da Vinci gjorde.

KALLET

I følge Swedenborgs virkelighetsoppfatning eksisterer den empiriske verden og den «andre» verden samtidig, selv om hans åndelige «visjon» skjedde gjennom

en underlig prosaisk åpenbaring hvor en budbringer kommenterte hans spisevaner. Fra det øyeblikket hevdet han at han både kunne se og observere den naturlige verden og dens bokstavelige mening, og på samme tid skue den åndelige verden og fatte den «indre» mening ved alt. Hans kall var å åpenbare denne ultimate mening for dem som levde i «mørket». Selv om opplevelsen i vertshuset i London fikk avgjørende betydning, så var ikke dette Swedenborgs første «visjon». Gjennom hele livet hadde han i korte glimt opplevd visjoner, noe som forteller om en sakte og progressiv bevissthetsforandring i hans sinn. Siden fulgte dialoger med vesener som bare var synlige for ham. Swedenborg var selv kritisk til disse erfaringene, men litt etter litt ble han overbevist om deres overnaturlige natur, eller som han sier: *Hvilket menneske kan hente noe slik fra seg selv?*

Swedenborg ønsket ikke å etterlate seg en bestemt «praksis», en meditationsform, og slett ikke en ny religion, selv om flere av hans tilhengere senere skulle trekke ut og forstørre disse elementene. Swedenborg drev faktisk ikke noen annen form for misjonering enn å skrive bøker, på latin. Uten å framheve seg selv ser han ut til å ha vurdert sine erfaringer som en personlig og spesiell gave fra Gud. I et brev til en engelsk geistlig skrev han: *Jeg har blitt kallet til dette hellige embete fra Herren selv, som svært vennlig manifesterte seg for meg, Hans tjener, i året 1743, da Han åpnet mine øyne for den åndelige verden og gav meg det privilegium å konversere med ånder og engler, en gave jeg fremdeles nyter mens jeg skriver til deg.* Liknende utdrag om hans spesielle gave er, på en henslengt og upretensjos måte, utbredt gjennom hele hans forfatterskap.

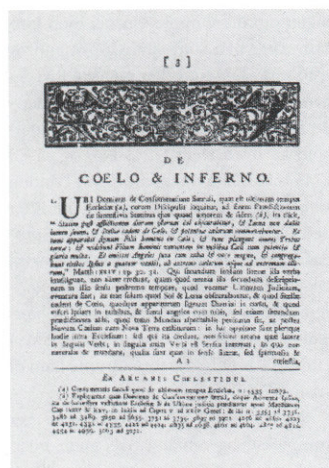
TEOLOGIEIN

Siden farens død i 1736 hadde Swedenborg ført dagbok over underlige drømmer og visjoner. De var særlig hyppige under reiser i utlandet. Han fortalte

ingen om disse opplevelsene, men fortsatte sitt virke som vitenskapsmann og som representant i den svenske Riksdagen. Den første Kristus-visjonen opplevde han under et opphold i den nederlandske byen Delft (1743-44), og så – i 1745 – fikk han åpenbaringen i London som er beskrevet i Balzacs roman. Etter dette skjer det paradoksale at en av Europas mest fremragende vitenskapsmenn begynner å skrive ned sine daglige konversasjoner med engler. Og etter at hans teologiske skrifter begynte å sirkulere i Europa, var det flere som utropte ham til kristendommens nye profet.

Swedenborgs teologiske ideer er komplekse og omfangsrrike, men noen trekk trer klart fram. Først og fremst at Swedenborg var økumenisk i sin tro. Han mente at ulike samfunn på jorden, så vel som skapninger på andre planeter, tilber den samme Gud. Forskjellen består bare i at man gjør dette på en måte som reflekterer egenskaper ved ens eget sinn eller egne mentale projeksjoner. Han trodde derfor det fantes mange former for åpenbaringer, og Balzac beskrev således Swedenborgianismen som en universell religion. Han kaller Swedenborg for *Nordens Buddha*, som forsoner religionene i øst og vest.

En betingelse for hans økumeniske holdning var hans ide om den frie vilje. Han mente at Gud har gitt menneskene er fri vilje til å velge det som er best for dem, for eksempel å følge den form for åpenbaring som synes best for dem. Ideen om den frie vilje får også konsekvenser for hans syn på frelse og straff, himmel og helvete. Dette er beskrevet i *De Coelo et ejus Mirabilibus, et de Inferno ex Auditibus at Visis* (*Heaven and its Wonders and Hell. From things Heard and Seen*) publisert i 1758. Her forteller Swedenborg om sine reiser i de mange Himmeler og Helveter. Framstillingsmåten minner om reiseskildringer til eksotiske steder, som for eksempel Marco Polos beretninger fra Kina. Swedenborg bygger gradvis opp et visjonært system, et symmetrisk univers bestående av Himmel og

Helvete. Men dette universet er bare tilsynelatende todelt, for både Himmel og Helvete består av flere regioner hvor straff og belønning ikke har noen plass. Han hevder at alle disse verdener er beboernes mentale projeksjoner, og at disse er i samsvar med de tilbøyeligheter beboerne har utviklet i løpet av sine liv.

I moderne tid har Swedenborg ofte blitt sammenliknet med den italienske dikteren Dante Alighieri (1265-1321). Han er først og fremst kjent for verket *Divina Comedia*, som handler om en ferd mellom himmel og helvete. Men i kontrast til Dante, som presenterte et tradisjonelt kristent syn på Helvete som et forferdelig sted med grusomme avstraffelser, hevder Swedenborg at det å måtte bo i Helvete bare er en straff for en engleaktig person, og tilsvarende at det å måtte bo i Himmelen er en straff for mer demoniske personer. I en kritikk fra en av hans berømte samtidige, metodisten John Wesley (1703-91), heter det at Swedenborg forsøkte å *slukke Helvetes flammer*. Likevel er Himmelen et egnet sted for kontemplasjon, mens Helvete er et voldelig sted. Volden er imidlertid ikke noe som andre påfører beboerne i Helvete. Helvete eksisterer fordi beboerne selv

foretrekker å leve med volden. De holder til i Helvete fordi de ønsker å være der, ikke fordi Gud har dømt dem til det.

En gang jeg var i ånden verden, hadde jeg gleden av å befinne meg i den indre åndelige visjonen som engler i den høyeste himmelen er i; og jeg så to ånder ikke langt fra meg, men som likevel var et stykke fra hverandre. Jeg oppfattet at den ene elsket godhet og sannhet, og var derfor i forbindelse med Himmelen, mens den andre elsket det onde og falskhet, og derfor var i forbindelse med Helvete. Jeg nærmet meg og kalte dem sammen; under samtalen jeg hadde med dem, forstod jeg på tonen og substansen i deres svar at begge kunne oppfatte sannheter og anerkjenne dem når de så dem, og at de tenkte på bakgrunn av denne forståelsen. De kunne også ta avgjørelser angående sin egen vilje, slik de mente var best, og begge not derfor godt av den samme frie vilje i rasjonelle spørsmål.

Som Dante mente også Swedenborg at Bibelens ord har flere betydninger. Men mens Dante mente hvert ord har fire betydninger, holdt Swedenborg seg til to. Hos Swedenborg er dette kalt *korrespondansedoktrinen*. Ideen er at alt i Bibelen må leses og tolkes. Teksten er en kompleks metaforisk kode hvor for eksempel «lyset» egentlig står for «den guddommelige sannhet», det vil si «opplysningen», og «hesten» (den hvite hesten i Apokalypsen) står for «intelligen- sen», fordi hesten kan bringe oss fra et stede til et annet. Dette er illustrert i Swedenborgs første store teologiske verk, *Arcana Coelestia* (1749-1756), hvor han gjennomfører en eksegesi hvor han tolker teksten ord for ord, i den hensikt å forklare de «indre betydninger» ved Genesis og Exodus. I verket legger han ut hver korrespondanse i det bibelske budskapet, slik han forstår det ved hjelp av den spirituelle innsikt han mener å ha fått. Han kom etterhvert til den idé at alt i verden er basert på slike korrespondanser. Skapelsen er en kryptisk tekst som må tolkes. Dette har inspirert blant annet forfatteren Jorge Luis Borges (1899-

1986), som hevder han hadde en ordbok hjemme hvor han slo opp Bibel-ord og fant deres korrespondanser, slik Swedenborg så det.

LIVET PÅ JUPITER

Begravd blant de hermeneutiske kapitlene i *Arcana Coelestia* finnes noen avsnitt som er kalt *memorabilia*. Disse avsnittene ble senere samlet og redigert av Swedenborg selv i en bok kalt *De Telluribus i mundo nostro solari, quae vocantur Planetae; et de Telluribus in Coelo astriferis: deque illarum incolis; tum de Spiritibus et Angelis ibi; ex auditis et visis* (Earths in the Solar System which are called Heaven, their Inhabitants, and the Spirits and Angels there. From things heard and seen), 1758. Her gjengir han sine møter med ånder fra andre verdener, inkludert vesener fra andre planeter i solsystemet. Han gir detaljerte beskrivelser av deres tradisjoner, samfunn, språk og kommunikasjonsmåter, og teologiske oppfatninger:

Jeg kunne ikke annet enn å undre meg stort over den mildhet som preger innbyggerne på Jupiter, vesener som jeg har lært å kjenne siden de nå har vært sammen med meg i noen dager, hvis ikke en uke, og således fått plass i mitt hode. De er så milde at de ikke gjør annet enn å tenke. Og deres tanker er så fleksible (...) Jeg kunne gjenkjenne deres tilstedeværelse, ikke bare ut fra deres hengivenhet, men også fordi de gjorde mitt ansikt smilende og muntert. Og slik var det hele tiden, for det var på denne måten de også arrangerte ansiktene til innbyggerne på deres jord.

Jeg ble vist rommene til noen av de kvinnelige åndene. Rommene er synlige for dem like klart som mennesker på jorden ser sine rom. Der er lange inngangspartier som leder inn til dem. De sitter i rommet ved siden av inngangen, slik at de ikke kan observeres. Det er store variasjoner i veggens utforminger, hvor blomstermotiv og andre vakre ting er føyet sammen, og strekker seg tvers over veggen.

DEN SANNE KRISTNE RELIGION

Ikke uventet kom flere elementer ved Swedenborgs teologi i direkte konflikt med samtidens tradisjonelle teologi. Dette gjaldt særlig hans behandling av dogmatikken rundt ideen om Treenigheten. I det siste verket som ble publisert mens hans ennå levde, *Vera Christiana Religio, continens Universam Theoloiam Novae Ecclesiae* (*The True Christian Religion*), og i et verk publisert etter hans død, kalt *De Athanasii Symbolo* (*The Athanasian Faith*), anklaget Swedenborg biskopene ved konsilet i Nicea for å ha forvirret fornuften med sine meningsløse dogmer. Han hevdet også at deres forslag om at Gud må forstås som Faderen, Sønnen og Den hellige ånd i realiteten innebærer en treenighet av guddommer. Og i tråd med korrespondansedoktrinen, som tilsier at hver referanse i Bibelen kan ha flere betydninger, snakker Swedenborg her om forskjellige betydninger av den guddommelige realitet. Swedenborg peker på at *dogmene i dagens kristne kir-*

ker er ikke avledet av Ordet, men er produkter av menneskets egen intelligens, og består derfor av feilaktigheter.

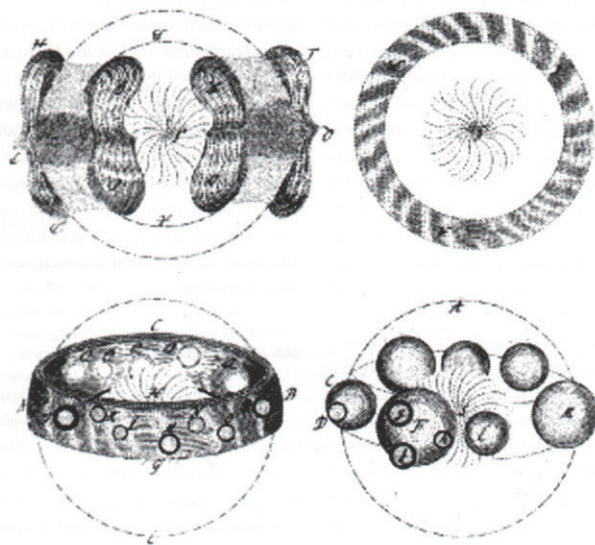
I kapitlet *Den frie vilje* forklarer Swedenborg at så lenge mennesket lever i denne verden, oppholder det seg midt mellom Himmelen og Helvete. Det opprettholder således en åndelig likevekt som danner grunnlaget for den frie vilje. Den frie vilje er en forutsetning for Ordet, og følgelig ville det ikke vært noen kirke uten den frie vilje. Uten den frie vilje ville det ikke være noen imputasjon, kun predestinasjon, som Swedenborg definerte som en avskyelig doktrine. Dessuten, uten den frie vilje ville Gud også være årsaken til det onde.

De fleste av Swedenborgs teologiske synspunkter kan synes subtile, men rimelige. Men der er også mange paradoksale elementer, for eksempel påstanden om at både *Den siste dommen* og *Jesu tilbakekomst* ble oppfylt i hans levetid, nærmere bestemt i 1757. I følge hans visjoner fant disse hendelsene sted i den

åndelige verden, mens alt fortsatte som før i den materielle verden. Virkningen av de spirituelle hendelsene kunne bare merkes av dem som hadde evnen til «indre» innsikt. I lignende baner tenkte Swedenborg seg overgangen fra livet til døden. Ingenting vesentlig forandrer seg når man dør, livet fortsetter som før. Bare gradvis blir den døde klar over at ting er annerledes, og at sansene skjerpes. I gjentatte møter med engler eller demoner, som det hinsidiges «vevisere», forstår den døde til slutt at han har forlatt det materielle livet.

Det har blitt klart for meg gjennom mange erfaringer at når mennesket passerer fra den naturlige verden og over i den åndelige, slik som når han dør, bringer han med seg alt sitt, det vil si det som tilhører ham som menneske, unntatt hans jordiske kropp. For når mennesket trer inn i den åndelige verden eller det hinsidige, er han i en kropp slik han var i verden, uten tydelige forskjeller, siden han verken ser eller føler noen forskjeller (...) han ser som før, han hører og snakker som før, lukter og smaker, og når noe berører ham, føler han berøringen som før; han forsetter å strebe, ønske, lengte, tenke, reflektere, blir beveget, elsker, alt som før. Når et menneske passerer fra ett liv til et annet eller én verden og inn i en annen, er det som om man beveger seg fra ett sted til et annet (...) Dessuten bringer han med seg sin hukommelse og kan bevare alt han har hørt, sett, lest og lært eller tenkt i verden, fra den tidligste barndom til livets slutt (...) Likevel er det en stor forskjell mellom menneskets liv i den åndelige verden og hans liv i den materielle verden (...) De som befinner seg i Himmelen har mer raffinerte sanser, det vil si et skarpere blikk og en skarpere hørsel. For de ser i Himmels lys, som langt overgår verdens lys.

Den dodes sjel vil derfor, etter å ha møtt andre sjeler, slutte seg til et av de mange «samfunn» i én av de mange Himmeler eller Helveter, alt etter hans tilbøyeligheter og tenkning: *Enhver kommer til det samfunn hvor hans sjel befant seg da*

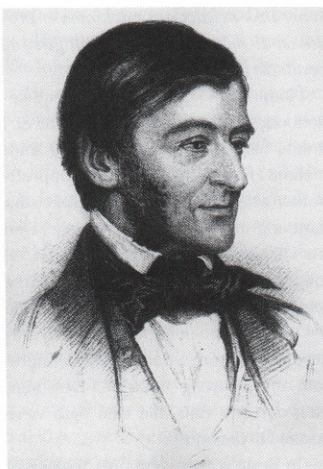
Swedenborgs tegning av hvordan planetene ble til.

han levde (...) for hvert menneske, eller dets sjel, er knyttet til et samfunn, enten himmelsk eller i underverden. Det onde mennesket er tilsluttet et samfunn i helvete, mens det gode mennesket er tilsluttet et himmelsk samfunn, og til dette samfunnet bringes man etter sin død. Sjelen ledes gradvis til sitt samfunn. Og der er ingen Djevel i den hinsidige verden, bare Gud: Der finnes ingen djevel som Helvetene er underlagte (...) alle som er i Helvetene, slik som alle som er Himlene, kommer fra menneskerasen (...) alle dem som har dratt dit, fra skapelsens begynnelse til denne tid, er myriader på myriader, og hver eneste av dem har en djevlesk natur som samsvarer med hans opposisjon mot det guddommelige da han var i livet i verden.

DEN SWEDENBORGISKE KIRKEN

Selv om Swedenborg hevdet at en ny kirke, *Det nye Jerusalem*, ble etablert i den åndelige verden i 1770, prøvde han aldri selv å etablere en egen kirke. Trolig håpet han på en fornyelse av den kristne tro, med mindre dogmatisme og større trosfrihet. Likevel ble hans tilhengere inspirerte til å etablere en separat protestantisk kirke i 1787, som med varierende hell har overlevd fram til i dag. Selv om de fleste av dagens swedenborgianere er afrikanere med tilholdssted i Vest- og Sør-Afrika, er det også 38 swedenborgiske kirker i USA, fordelt på 18 stater. Det finnes også 7 kirker i Canada og 1 i Guyana. I Boston finnes en aktiv swedenborgisk religiøs skole. Den ble grunnlagt i 1886 i Newton, og fungerer som et teologisk fakultet som skal utdanne swedenborgiske prester. I utdannelsen legges det både vekt på Swedenborgs teologi, samt tradisjonelle akademiske disipliner som kirkehistorie, hebraisk og latin, praktikum, og ferdigheter i rituell praksis, som tilbedelse, salmesang og preken.

Den første skandinaviske gruppen av swedenborgianere ble ikke etablert i Sverige, men på St. Croix i de Vestindiske

Ralph Waldo Emerson.

Fru Marteville, enken etter den nederlandske ambassadøren.

øyene. Her ble også swedenborgianismen for første og eneste gang forsøkt etablert som statsreligion. I 1810 ble en svart mann, som hadde deltatt i slaveopprøret i 1794, hersker på Hispaniola, en av de Haitiske øyene. Som kong Henri Christophe innførte han swedenborgianismen som offisiell religion. Men forsøket ble kortvarig, og døde sammen med kong Henri da han begikk selvmord i 1820. Mot slutten av 1840-årene hadde swedenborgianismen spredt seg til flere av de danske Jomfruøyene, og de Vestindiske øyene som Credos, Montserrat, Trinidad og Tobago, samt Jamaica. Under Hovedkonferansen i London i 1789 kom det åtte delegater fra Jamaica.

Omtrent samtidig spredte swedenborgianismen seg i svenske miljøer i Amerika, fra Delaware til Minnesota. Swedenborgianismen spilte også en rolle i USAs historiske utvikling, med sine nære forbindelser til anti-slave aktivismen. I Russland var trolig frigjøringen av de livegne inspirert og drevet fram av russiske swedenborgianere. Forbindelsen til anti-slave bevegelsen kan skyldes flere av ideene i Swedenborgs tenkning, som at frihet og fri vilje er uatskillelige

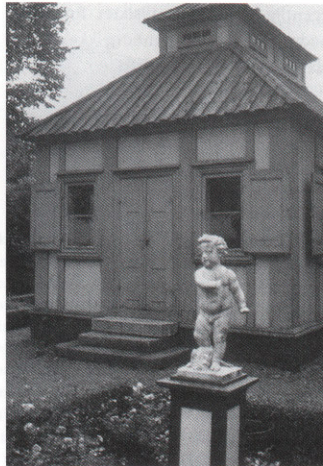
menneskelige kvaliteter, og at alle mennesker er like overfor gud. Også den sterke vekten på moral, godhet og handling, i stedet for troen alene, og nestekjærlighet, hvor samfunnet regnes som nesten, kan ha hatt betydning. Swedenborg la faktisk vekt på afrikanernes spesielle spiritualitet, noe en liten episode fra et møte i The Transcendentalist Club i Concord, Massachussets, illustrerer. Møtet ble ledet av forfatteren Ralph Waldo Emerson (1803-1882). Da Transcendentalist-teologen Bronson Alcott hevdet at svarthudete mennesker var demoniske, mens blåøyde mennesker stod nærmere Gud, ble han minnet om Swedenborgs tale om at *Negre er de mest elskede av alle raser i Himmelen*.

DEN SYNSKE SWEDENBORG

Det ligger i de fleste religioners natur å tillegge sine profeter mirakler. Swedenborg ble tatt for å være synsk, og hans evner var så godt dokumentert at få tvilte på deres riktighet. Den første episoden fant sted under en slottsmiddag i Gøteborg, og skapte røre blant den svenske adel. Under middagen ble Swedenborg

Dronning Lovisa Ulrika.

Huset hvor Swedenborg døde 29. april 1770.

plutselig stille og blek. Da de andre gjestene spurte om hvorfor han følte seg så uvel, kunngjorde han at det nettopp hadde brutt ut brann i Stockholm. Neste dag fikk Göteborgs guvernør nyheten om den forferdelige Stockholmsbrannen (1759). Andre rapporter nevner Swedenborgs evne til å samtale med de dodes ånder. Det blir fortalt at enken etter den nederlandske ambassadøren spurte Swedenborg om å kontakte hennes avdøde mann, og at dronning Lovisa Ulrika ba

ham kontakte hennes bror. I begge tilfeller skal «hemmelige» opplysninger blitt åpenbart dem. Historien om dronningens erfaring spredte seg, og er til og med gjentatt av Kant i hans brev til Charlotte Knobloch, som oppfordret filosofen til å undersøke saken nærmere. Ikke overraskende betraktet Madame Blavatsky og det teosofiske selskap Swedenborg som en forløper for sine doktriner.

En annen merkelig historie dreier seg om en brevveksling mellom Swedenborg

og metodisten John Wesley. I 1771 deltok Wesley på en konferanse for prester. Pastor Samuel Smith forteller at Wesley her avslørte at Swedenborg i et brev hadde skrevet til ham: *Fra åndenes verden er jeg blitt informert at du har et sterk ønske om å tale med meg. Jeg vil bli glad for å treffe deg, dersom du vil besøke meg.* Wesley ville gjerne møte baronen, men dessverre kunne ikke dette skje før han vendte tilbake fra en seks måneders reise. Til dette skal Swedenborg ha svart at det da ville være for sent, ettersom han allerede ville være avgått med døden. Swedenborg skal altså både ha oppfattet en interesse fra Wesley og samtidig forutsagt sin egen dødsdato. Ironisk nok forteller notatene fra Wesleys journal, onsdag 28 april, 1770: *Jeg satte meg ned for å lese og studere noen av Baron Swedenborgs arbeider. Jeg startet ut med store fordommer i hans favor, ettersom jeg visste han var en gudfryktig mann, en med stor innsikt og kunnskap, og med en sterk tro. Men jeg holdt ikke ut lenge. Hver av hans visjoner sådde tvil om hans karakter. Han er en av de mest skarpe, levende og underholdene galninger som noen sinne har ført penn på papiret. Men hans våkne drømmer er så ville, så fjerne fra Skriften og den sunne fornuft, at man like gjerne kunne svelge fortellingene om Tommeliten.*

SWEDENBORGS BEUNDRERE

Mange av dem som har bidratt til å holde liv i Swedenborgs minne, er mer eller mindre kjente kunstnere og intellektuelle. Ralph Waldo Emerson inkluderer Swedenborg i sin *Representative Men* (i kapitlet The Mystic). Johann Caspar Lavater (1741-1801) og Carl Gustav Jung (1875-1961) beundret hans uvanlige psykologi. William Blake (1793-1830) konverterte til *Church of New Jerusalem*, som ble etablert like etter Swedenborgs død. Honoré de Balzac og Gérard de Nerval (1808-1855) skrev *swedenborgiske* romaner, mens Charles Baudelaire diktning reflekterer Swedenborgs *korrespondansedoktrine*.

En stor gruppe kunstnere har latt seg influere av hans visjonære erfaringer, og på ulike måter har temaer fra hans forestillingsverden preget deres verk. Noen av disse er den engelske romantiske dikteren Samuel Taylor Coleridge (1772-1834), de franske forfatterne og dikterne Victor Hugo (1802-85) og Arthur Rimbaud (1854-91), den franske forfatteren og filosofen Paul Valéry (1871-1945), det engelske forfatterparet Robert (1812-89) og Elisabeth Barrett Browning (1806-1861), de amerikanske forfatterne Henry David Thoreau (1817-62) og Hellen Keller (1880-1968), den irske forfatteren William Butler Yeats (1865-1939), den svenske forfatteren August Strindberg (1874-1951) og den polsk-amerikanske forfatteren Czesław Miłosz (1911). Den engelske skulptøren og illustratøren John Flaxmann (1755-1826) var også inspirert av Swedenborg, til felles med blant annet den franske komponisten Hector Berlioz (1803-69) og den østerrikske komponisten Arnold Schönberg (1874-1951). Til og med George Washington og Benjamin Franklin var blant hans beundrere.

Swedenborg engasjerte og utfordret også flere filosofer, blant dem Friedrich Schelling (1775-1854), J.G. Herder (1744-1803) og Immanuel Kant (1724-1804). Og selvfølgelig teologer og religiøse forskere. Flere av disse interesserte seg for ham fra et kristent perspektiv, slik som den britiske historikeren Thomas Carlyle (1795-1881), men også forskere av ikke-kristne religioner har skrevet om hans ideer, som islamforskeren Henri Corbin (*Swedenborg and Esoteric Islam*), og Daistsu Teitarō Suzuki, som forsker på zen-buddhismen (*Swedenborg. Buddha of the North*).

ARVEN ETTER SWEDENBORG

Selv om arven etter Swedenborg praktisk talt er usynlig for de fleste, er verken hans vitenskapelige eller religiøse arbeider uten appell og nyskapende elementer. Hvorfor har han så forblitt ukjent? Det har vært lagt fram flere teorier om årsakene til dette. Kort summert pekes det på at Swedenborg var adelig, og ikke hadde mye kontakt med «vanlige» folk. Dessuten skrev han alle sine arbeider på latin, og brydde seg ikke mye om å spre sitt budskap til andre utenom akademiske og aristokratiske sirkler.

Vi kan alle være enige om at han hadde ordet i sin makt. Selv om vi begrenser oss til arbeidene han skrev i løpet av de siste 30 årene av sitt liv, hans visjonære periode, må vi lese hele 25 bind. Den vitenskapelige produksjon er nesten slike voluminøs. I forordet til sin lille bok om Swedenborg (*The Dreams of a Visionary Explained by the Dreams of Metaphysics*), sier Immanuel Kant at *en stor mengde skrifter hadde blitt samlet, og verre, lest: disse prestasjoner burde ikke være forgyves*. Vi får inntrykk av at filosofen ikke var særlig begeistret for Swedenborgs lange utredninger, men når han først hadde skaffet seg alle bindene, så måtte han også lese dem! Den italienske litteraturhistorikeren Elemire Zolla (1926-) inkluderer ingen av Swedenborgs skrifter i en antologi over vestlige mystikere (*Mistici dell' Occidente*), men kan likevel ikke helt utelate ham. Swedenborg var vestlig, og hadde flere mystiske visjoner som han selv beskrev i detalj. Og han var tross alt opphavsmannen til en unik og fremdeles eksisterende religiøs bevegelse. Zolla omtaler derfor Swedenborg i antologiens introduksjon, men definerer hans arbeider som usigelig langtekkelig, et tilfelle av *fordreid og kjedelig latin*, uten litterær verdi og fullstendig ulogisk. I bunn og grunn anklager Zolla Swedenborg for å være en svindler, og at *det ikke er mulig å skille Swedenborgs mystisisme fra kvakksalverens synkretistiske ønsker*. Han konkluderer likevel med at Swedenborgs drømmer

egentlig ikke er et tilsiktet forsøk på bedrag, men at Swedenborg ikke selv var klar over at han var en sjarlatan.

Det er likevel ikke alle som deler oppfatningen om at Swedenborg er kjedelig å lese. Ralph Waldo Emerson holdt Swedenborgs arbeider for å være stor dikterkunst, og Jorge Luis Borges var en stor beundrer av Swedenborgs prosa. Borges har blant annet understreket den viktige forskjellen mellom Swedenborg og en vestlig mystiker som St. Johannes av Korset (1542-91): Mens den siste gir levende beskrivelser av ekstasen, minner Swedenborgs fortellinger mer om en reisende som har trådt på ukjent land, og som beskriver dem på en uforstyrret og nøyaktig måte. Swedenborg innrømmet selv at åndene som besøkte ham kalte ham *underlig*. Og det kan man jo si seg enig i. Samtidig som Swedenborg hadde ekstatiske opplevelser og hevdet å være i stadig kontakt med engler, levde han sitt liv som en 1700-talls herre – omgjengelig, sjarmerende, og med omsorg for sin hage. ■

KILDER OG LITTERATUR:

- Bellin, H.F., og Ruhl, D. 1985 *Blake and Swedenborg. Opposition is true friendship*. New York: The Swedenborg Society Inc.
- Bergquits, L. 1999 *Swedenborgs hemlighet. Om ordets betydelse, aangelarnas liv och tjaansten hos Gud*. Stockholm: Natur och Kultur
- Borges, J.L. 1979 *Borges oral*. Buenos Aires: Editorial Belgrano
- Corbin, H. 1995. *Swedenborg and Esoteric Islam*. Swedenborg Studies No. 4. West Chester, PA: Chrysalis Books
- Dole, G.F., og Kirven, R.H. 1997 *A scientist explores spirit. A biography of Emanuel Swedenborg with key concepts of his theology*. West Chester, PA: Chrysalis Books, pp. 99.
- Florschütz, G. 1993 *Swedenborg and Kant. Emanuel Swedenborg's mystical view of humankind and the dual nature of human kind in Immanuel Kant*. Swedenborg Studies, No. 2, pp. 26. West Chester, PA: Monographs of the Swedenborg Foundation
- Gross, C.G. 1999 *Brain, vision, memory: Tales in the history of neuroscience*. Cambridge, MA: The MIT Press
- Hallengren, A. 1998 *Gallery of Mirrors: Reflections of Swedenborgian Thought* (Swedenborg Studies, No. 7). West Chester, PA: Swedenborg Foundation
- Hite, L.F. 1928 *Swedenborg's historical position. Containing the testimonies of eminent men of his own and subsequent times*. Boston: Massachusetts New-Church Union
- Horn, F. 1997 *Schelling and Swedenborg. Mysticism and German Idealism* (Swedenborg Studies, No.6). West Chester, PA: Swedenborg Foundation
- Lawrence, J.F. 1995 *Testimony to the Invisible. Essays on Swedenborg*. West Chester, PA: Chrysalis Books
- Sigstedt, C.O. 1981 *The Swedenborg Epic*. London: The Swedenborg Society
- Suzuki, D.T. 1996 *Swedenborg, Buddha of the North*. West Chester, PA: Swedenborg Foundation
- Swedenborg, E. 1923 *Psychologica. Being Notes and Observations on Christian Wolf's Psychologia Empirica*. Philadelphia: Swedenborg Scientific Association
- Swedenborg, E. 1847 *Some Specimens of a Work on The Principles of Chemistry, with other treatises*. London: William Newbury
- Swedenborg, E. 1958 *Heaven and its Wonders and Hell. From Things Heard and Seen*. London: The Swedenborg Society Inc.
- Swedenborg, E. 1970 *Earts in the Solar System which are called Heaven, their Inhabitants, and the Spirits and Angels there. From things heard and seen*. London: The Swedenborg Society
- Swedenborg, E. 1975 *The True Christian Religion*. London: The Swedenborg Society
- Swedenborg, E. 1977 *The Spiritual Diary*. London: The Swedenborg Society
- Thompson, I.J. 1988 *Swedenborg and modern science*. The Scientific and Medical Network, 36, 3-8.
- Toksvig, S. 1948 *Emanuel Swedenborg. Scientist and Mystic*. New Haven: Yale University Press
- Wilkinson, L.R. 1996 *The dream of an absolute language. Emanuel Swedenborg and French literary culture*. Albany: State University of New York Press